

Μυστηριακές προϋποθέσεις τῆς ἄσκησης στή Θεολογία τοῦ Ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ*

SVILEN TUTEKOV**

Στὴν προσπάθεια νὰ «ἐπανακαλύψουν» τὸν πλοῦτο τῆς ἡσυχαστικῆς θεολογίας καὶ πνευματικότητας, οἱ σημερινοὶ ἐρευνητὲς συχνὰ ἐπικεντρώνονται ἀποκλειστικὰ στὴν ἀσκητικὴ καὶ στὴ μυστηριακὴ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ὡς οὐσιαστικὸ χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο τῆς θεολογίας του. Αὐτὴ ἡ προσέγγιση ὀδηγεῖ σὲ ἀπόλυτη ἀπομάκρυνση καὶ ἀποσύνδεση τῆς ἀσκητικῆς καὶ χαρισματικῆς ἐμπειρίας τῆς νοερᾶς-καρδιακῆς προσευχῆς, τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς θέωσης ἀπὸ τὴ μυστηριακὴ καὶ λειτουργικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ διαχωρισμὸς τῶν βαθμῶν τῆς πνευματικῆς ζωῆς –κάθαρση, φωτισμὸς καὶ θέωση– ἀπὸ τὴ μυστηριακὴ καὶ λειτουργικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας δημιουργεῖ ἀνυπέρβλητη διχοτομία, κατὰ τὴν ὁποία ὁ μυστικισμὸς τῆς ἀσκητικῆς ζωῆς θεωρεῖται «ἔξω» καὶ «ὑπεράνω» τοῦ πληρώματος τῆς χαρισματικῆς ζωῆς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος.

Ὡς ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς προσέγγισης, ὁ μυστικισμὸς μεταβάλλεται σὲ «σύστημα» θεραπευτικῆς ἀσκητικῆς πρακτικῆς. Πιθανόν, λόγῳ αὐτῆς τῆς προσέγγισης σήμερα, οἱ προσπάθειες «ἀναζωπύρωσης» τῆς ἡσυχαστικῆς πνευματικῆς παράδοσης εἶναι συχνὰ μονόπλευρες, ὀδηγοῦν σὲ «μηχανοποίηση» τῆς ἄσκησης, καὶ καταλήγουν σὲ μετατροπὴ τῆς ἡσυχαστικῆς πνευματικότητας σὲ «μέθοδο» ἢ σὲ «τεχνικὴ» ψυχοθεραπείας, ἔχοντας ὡς σκοπὸ τὴ θέωση τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι, αὐτὴ ἡ «μέθοδος» ὑποτάσσεται σὲ ἀρχὲς τοῦ χρησιμοθηρικοῦ ἰντιβιντουαλισμοῦ. Σὲ σχέση μὲ αὐτά, στὴν εἰσήγησή θὰ ἐξεταστοῦν ὀρισμένες ἀπόψεις τῆς θεολογίας τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, οἱ ὁποῖες δεικνύουν ὅτι ἡ ἡσυχαστικὴ ἄσκηση εἶναι χαρισματικὴ ἔκφραση τῆς μυστηριακῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας ὡς κοινωνίας θεώσεως.

* Αὐτὴ ἡ εἰσήγησις εἶναι μέρος μίας μεγαλύτερης ἐρευνας, ἀφιερωμένης σὲς ἐκκλησιολογικὰς προϋποθέσεις τῆς ἄσκησης καὶ τῆς θέωσης στὴ θεολογία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ.

** Ὁ Svilen Tutekov εἶναι Καθηγητὴς τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου «Ἁγίου Κυρίλλου καὶ Ἁγίου Μεθοδίου», Βέλικο Τύρνοβο (Βουλγαρία).

Στή βαθύτατή της δομή ή παλαμική θεολογία είναι μυστηριακή και τοποθετεί την αλήθεια του ἐκκλησιαστικού τρόπου ὑπαρξης ὡς τὴν ἀπόλυτη βάση κάθε θεολογικῆς σκέψης περὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς θέωσής του. Ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας ἐκδηλώνεται στὰ Μυστήριά της ὡς ἐκκλησιαστικούς τρόπους χαρισματικῆς μέθεξης στὴ διαλογικὴ ἐσχατολογικὴ συνάντηση τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου στὸν «καινὸ τρόπο ὑπαρξης» τοῦ Χριστοῦ, στὸ πλαίσιο τῆς ἀναστάσιμης κοινωνίας καὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματός Του. Γιὰ τὸν ἅγιο Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ, τὰ Μυστήρια εἶναι τρόποι μετάδοσης τῶν ἀγαθῶν τῆς οἰκονομίας τοῦ Χριστοῦ μέσω τῆς ἄκτιστης χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὥστε αὐτὰ νὰ ἀποτελοῦν τρόπους ὑποδοχῆς τοῦ χαρισματικοῦ πλούτου τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς ἀπὸ τοὺς πιστοὺς, ὡς μέλη τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. Ἡ θέωση τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι «αὐτόνομη», ἀλλὰ ἀποτελεῖ κατ' ἐξοχὴν μυστηριακὸ καὶ ἐκκλησιολογικὸ γεγονός, ἐπειδὴ ἡ ἐσχατολογικὴ αλήθεια γιὰ τὸν νέο καὶ θεωμένο ἐν Χριστῷ ἄνθρωπο ἀποκαλύπτεται στὴ συνάφεια τῆς μυστηριακῆς ὄντολογίας τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἐπιβεβαιώνεται ἐμπειρικᾶς στὸν ἐκκλησιαστικὸν τρόπο ὑπαρξης, δηλαδή στὴν Ἐκκλησία ὡς κοινωνία θεώσεως².

Σὲ αὐτὴν τὴ προοπτικὴ, τὰ Μυστήρια εἶναι οἱ ἐκκλησιαστικοὶ τρόποι, ἀνάλογα μὲ τοὺς ὁποίους οἱ πιστοὶ ἀπολαμβάνουν τὸ δῶρο τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς καὶ τῆς χάρις τῆς θέωσης. Ταυτόχρονα, τὰ Μυστήρια εἶναι κέντρο τοῦ προσωπικοῦ ὑπαρξιακοῦ-ἀσκητικοῦ ἀγῶνα τῶν πιστῶν νὰ πορεύονται σὲ αὐτὴν τὴ ζωὴ καὶ νὰ εἶναι μέτοχοι στὸ δῶρο τῆς θέωσης. Ἡ μυστηριακὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἕνας ὑπαρξιακὸς χώρος, στὸν ὁποῖο ἡ ἄσκηση, ὁ φωτισμὸς καὶ ἡ θέωση ἀποκτοῦν τὸ ὄντολογικὸ τους περιεχόμενο καὶ ἐκκλησιολογικὸ νόημα, ὡς χαρισματικὲς δωρεὲς τῆς μέθεξης στὸν καινὸ τρόπο ὑπαρξης ἐν Χριστῷ μέσω τῆς ἄκτιστης χάρις τοῦ Πνεύματος.

Οἱ χαρισματικὲς ἐκδηλώσεις στὴν πνευματικὴ ζωὴ τῶν πιστῶν δὲν εἶναι αὐτόνομες ἀπὸ τὴ μυστηριακὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ ἀποτελοῦν καινὲς ἐκδηλώσεις ἢ «ἐπικαιρότητες» τῆς χαρισματικῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, στὸ πλαίσιο μιᾶς συγκεκριμένης ἱστορικῆς καὶ ὑπαρξιακῆς κατάστασης, στὴν ὁποία ὁ ἄνθρωπος βιώνει τὴ δική του ἐκκλησιαστικὴ ὑπόσταση. Ἐπομένως, ἡ ἐκκλησιολογία ἀποτελεῖ τὸ αὐθεντικὸ πλαίσιο καὶ τὴ συνάφεια τῆς ὀρθῆς θεολογικῆς ἐρμηνείας τοῦ θέματος τῆς ἄσκησης καὶ θέωσης, στὴν προοπτικὴ μιᾶς

1. Βλ. ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΛΑ, *Ἐρμηνεία τῆς θείας Λειτουργίας*, 39, 1.

2. ΑΓΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Ἀποδεικτικὸς λόγος*, 2, 78.

μυστηριακής οντολογίας, πού αποκαλύπτεται στην Ἐκκλησία ὡς κοινωνία θεώσεως.

Σύμφωνα μὲ τὸν ἅγιο Γρηγόριο Παλαμά, ἡ μυστηριακὴ οντολογία τῆς Ἐκκλησίας ἔχει ὡς ὄρους τῆς τὸ Βάπτισμα καὶ τὴ Θεία Εὐχαριστία, ἐπειδὴ αὐτὰ τὰ δύο Μυστήρια εἶναι οἱ τρόποι, διὰ τῶν ὁποίων μετέχουμε στὴ θεία χάρι ὡς δυναμικὴ παρουσία τοῦ Χριστοῦ καὶ ὡς «ἐνσάρκωση» τῆς οἰκονομίας τῆς σωτηρίας στὸ χῶρο τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης. Τὸ Βάπτισμα εἶναι ἡ εἴσοδος τοῦ ἀνθρώπου στὴν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς προσωπικῆς του μέθεξης στὸ μυστήριο τῆς ἀνακαίνισης καὶ τῆς θέωσης³. Αὐτὸ ἀποτελεῖ μυστηριακὴ ἀρχὴ τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ ὡς συγκεκριμένος ἐκκλησιολογικὸς τρόπος ὑπαρξης – εἶναι ἀρχὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑπόστασης τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ Βάπτισμα εἶναι χαρισματικὸ γεγονός τῆς οντολογικῆς ἀποκατάστασης καὶ ἀνακαίνισης, δηλαδή εἶναι μία νέα γέννηση, ἀναγέννηση, τοῦ ἀνθρώπου ἐν Χριστῷ μέσῳ τῆς χάριος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Αὐτὴ ἡ χάρι ἀποκαλύπτει σὲ αὐτὸν τὸν νέο ὑπαρξιακὸ ὀρίζοντα τῆς ἐλεύθερης συνεργασίας στὸ ἔργο τῆς σωτηρίας καὶ τὴ μετοχὴ τῆς αἰώνιας ζωῆς⁴. Στὸ Βάπτισμα, ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾷ ἀναγεννημένη ὑπαρξη καὶ ὑπόσταση, ἀνάλογη μὲ τὸν Χριστό («τὸ κατὰ Χριστὸν ὑποστῆναι» – μὲ τὰ λόγια τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Καβάσιλα⁵), καὶ ταυτόχρονα διαχέεται στὸν βαπτισμένο ἡ μυστηριακὴ ἄκτιστη χάρι τοῦ Πνεύματος, ἡ ὁποία ἀνακαινίζει ὅλες τὶς πλευρὲς τῆς ἀνθρώπινης ψυχοσωματικῆς ὑπόστασης καὶ ἐνδυναμώνει τὶς ὑπαρξιακὲς καὶ ἠθικὲς προσπάθειές του νὰ ἀναπτυχθεῖ χαρισματικὰ στὸ δῶρο τῆς νέας ἐν Χριστῷ ζωῆς.

Στὸ μυστήριο τοῦ Βαπτίσματος, ὁ ἄνθρωπος ἀποδέχεται τὸ δῶρο τῆς νέας ζωῆς ἐν Χριστῷ, καθὼς καὶ τὶς χαρισματικὲς δυνάμεις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὥστε νὰ προοδεύει καὶ νὰ ἀναπτύσσεται σὲ αὐτὴν τὴ ζωὴ. Αὐτὸ τὸ δῶρο συνιστᾷ τὴ μυστηριακὴ-ἀσκητικὴ συνεργία τῆς ἄσκησης στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Σὲ αὐτὴν τὴν προοπτικὴ, ἡ ζωὴ ἐν Χριστῷ προϋποθέτει προσωπικὸ ἠθικὸ καὶ ἀσκητικὸ ἀγῶνα γιὰ τὴ διαφύλαξη τοῦ δώρου τῆς ἀνακαίνισης καὶ τῆς θέωσης, καθὼς καὶ γιὰ τὴν «ἐπικαιρότητά» του μὲ τρόπο χαρισματικὸ, στὸ χῶρο τῆς προσωπικῆς ὑπαρξης. Αὐτό, μάλιστα, δίνει βαθὺ λειτουργικὸ νόημα στὴ θεολογία τῆς ἄσκησης.

3. ΑΓΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Ὁμιλία 16* (PG 151, 216A).

4. ΑΓΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Ὁμιλία 51, 3*.

5. ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΛΑ, *Περὶ τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ*, 1, 12.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς θέτει στὸ κέντρο τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἡθους τὴ συμμετοχὴ στὴ Θεία Εὐχαριστία, ὡς προϋπόθεση συμμετοχῆς στὸ πλήρωμα τῆς λειτουργικῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐνότητας⁶. Ὁ μέγας Ἡσυχαστής, ἀκολουθώντας αὐτὴν τὴν ἀρχή, αἰτιολογεῖ τὴν αὐθεντικότητά τῆς δικῆς του θεολογίας στὴ γνωστὴ «Ὁμολογία πίστεως» του:

«Στέργομεν πάσας τὰς ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις, ἐγγράφους τε καὶ ἀγράφους, καὶ πρὸ πάντων τὴν μυστικωτάτην τε καὶ πανίερρον τελετὴν καὶ κοινωνίαν καὶ σύναξιν, παρ' ἧς καὶ ταῖς ἄλλαις τελεταῖς ἢ τελείωσις, καθ' ἣν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ κενώσαντος ἑαυτὸν ἀκένωτως, καὶ σάρκα λαβόντος καὶ παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν, κατὰ τὴν θεσπεσίαν ἐκείνου παραγγελίαν καὶ αὐτουργίαν, τὰ θεϊότατα ἱερουργεῖται καὶ θεωρεῖται, ὁ ἄρτος καὶ τὸ ποτήριον· καὶ αὐτὸ τὸ ζωαρχικὸν ἐκείνο τελεῖται σῶμα καὶ αἷμα· καὶ τὴν ἀπόρρητον αὐτῶν μετουσίαν καὶ κοινωνίαν τοῖς εὐαγῶς προσιούσι χαρίζεται»⁷.

Ἡ Θεία Εὐχαριστία ἀποκαλύπτει τὴν ὄντολογικὴ ἀλήθεια τοῦ καινοῦ ἐν Χριστῷ ἀνθρώπου καὶ ἀποτελεῖ τόπο καὶ τρόπο τῆς αὐθεντικῆς θέωσης καὶ χριστοποίησης τοῦ ἀνθρώπου, χαρισματικὸς καρπὸς τῆς ἕνωσης μὲ τὸ θεούμενο σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τὴν πηγὴ τῆς ἄκτιστης θεοποιουῦ χάρις. Τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας εἶναι ὁ ἐκκλησιαστικὸς τρόπος μετοχῆς στὴν ὑποστατικὴ θεούμενη ἀνθρώπινη φύση τοῦ Χριστοῦ, ἡ ὁποία ἐμφορεῖται ἀπὸ ἄκτιστη θεία ἐνέργεια. Μέσω αὐτῆς τῆς ἐνέργειας ἡ ἀνθρώπινη φύση μπορεῖ νὰ μετέχει τῆς θείας φύσης, δηλαδή νὰ μετέχει στὴ θεία ζωὴ. Μάλιστα, σὲ αὐτὴν τὴ μυστηριακὴ προοπτικὴ ἐπικεντρώνεται ἡ διδασκαλία γιὰ τὴ μέθεξι τῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν. Ἐφ' ὅσον «ἐν αὐτῷ [Χριστῷ] κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς» (Κολ. 2, 9), ἡ εὐχαριστιακὴ μέθεξι τοῦ δικοῦ του σώματος εἶναι πραγματικὰ μέθεξι στὴν ἄκτιστη χάρις καὶ ἐνέργεια τοῦ Χριστοῦ μέσω τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Αὐτὸ τὸ γεγονός, μάλιστα, κάνει τὴ Θεία Εὐχαριστία τόπο καὶ τρόπο τῆς θέωσης τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Παλαμᾶς ἀναφέρει, συγκεκριμένα:

«Ἄλλ' ὃ θαύματος οὐδεμίαν ἀπολείποντος ὑπερβολὴν, καὶ αὐταῖς ταῖς ἀνθρωπίναις ὑποστάσεσιν ἐνοῦται, τῶν πιστευόντων ἐκάστῳ συνανακινῶν ἑαυτὸν διὰ τῆς τοῦ ἁγίου σώματος αὐτοῦ μεταλήψεως, καὶ σύσσωμος ἡμῖν γίνεται καὶ ναὸν τῆς ὅλης θεότητος ἡμᾶς ἀπεργάζεται...»⁸.

6. Βλ. ΑΓΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ὑπὲρ ἡσυχάζόντων 3, 1, 5 (ἔκδ. Π. Χρήστου, τ. Α', σ. 619).

7. ΑΓΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ὁμολογία τῆς ὀρθοδόξου πίστεως (PG 151, 766D-767A).

8. ΑΓΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ὑπὲρ ἡσυχάζόντων 1, 3, 38 (ἔκδ. Π. Χρήστου, τ. Α', σ. 449).

Ἡ θεωμένη ὑποστατικὴ ἀνθρώπινη φύση τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἀνεξάντλητη πηγὴ ἀγιασμοῦ καὶ χάριος. Σὲ αὐτὴν μεταβάλλονται τὰ Τίμια Δῶρα. Στὸ Μυστήριον αὐτό, ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος μεταβάλλονται σὲ σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, ποὺ μεταδίδουν τὶς ἄκτιστες θεῖες ἐνέργειες σὲ ὅλους τοὺς μετέχοντες στὸ Μυστήριο. Ἔτσι, αὐτὴ ἡ διάκριση μεταξὺ ἀμέθεκτης οὐσίας καὶ μεθεκτῆς ἐνέργειας βρῖσκεται στὸ κέντρο τῆς μυστηριακῆς ὄντολογίας τῆς Ἐκκλησίας⁹. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ἡ Θεία Εὐχαριστία εἶναι τόπος καὶ τρόπος κάθε πνευματικῆς ἔκφρασης τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, ἐπειδὴ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα χαρίζει τὸ πλήρωμα τῆς χάριος στὸ ἐκκλησιαστικὸ εὐχαριστιακὸ σῶμα Χριστοῦ. Στὴ Θεία Εὐχαριστία, οἱ πιστοὶ γίνονται ἓνα σῶμα μὲ τὸν Χριστό, δηλαδὴ σύσσωμοι αὐτοῦ. Αὐτὴ ἡ ἐκκλησιολογικὴ ἀλήθεια συνιστᾷ μὲν μυστηριακὸ πλαίσιο τῆς ἐνεργούσας κοινωνίας καὶ ἀλληλοπεριχώρησης μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, προσθέτει ὅμως καὶ ὄντολογικὸ νόημα στὴν ἄσκηση καὶ στὴ θέωση, ποὺ ἔχουν χριστολογικὸ καὶ ἐκκλησιολογικὸ χαρακτήρα.

Ἔτσι, ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἀναπτύσσει ὀλόκληρη τὴ θεολογία του περὶ ἄσκησης καὶ θέωσης ἐντὸς ἑνὸς ἰδιαίτερα ἐμφανοῦς μυστηριακοῦ-ἐκκλησιολογικοῦ πλαισίου καὶ συνάφειας. Ὁ ἴδιος ὑπερασπίζει τὴν ἀλήθεια τοῦ μυστηριακοῦ χαρακτήρα τῆς ἀκτιστῆς χάριος, ἡ ὁποία συνιστᾷ τὸ χαρισματικὸ γεγονός τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς θέωσης ἐν Χριστῷ. Ὅλες οἱ ἠθικὲς-ὑπαρξιακὲς προσπάθειες τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἄσκηση ἀποκτοῦν ἔτσι βαθὺ ἐκκλησιολογικὸ νόημα, γιατί ἡ ἄσκηση ἢ ἡ ζωὴ μέσα στὴν Ἐκκλησία ἔχει ὡς τέλος τῆς τῆ μέθεξης στὴ Θεία Εὐχαριστία. Μὲ ἄλλα λόγια, ἔχει ὡς σκοπὸ τὴν ἀνάσταση μαζὶ μὲ τὸν Χριστό, στὸ πλαίσιο τῆς μυστηριακῆς-ἀσκητικῆς συνεργίας τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς χάριος. Ὁ ἐκκλησιολογικὸς χαρακτήρας τῆς Παλαμικῆς θεολογίας προϋποθέτει ὀλοκληρωτικὴ προσέγγιση στὴν ἔρευνά της, ἡ ὁποία δὲν διασπᾷ τὴν ἐσωτερικὴ συνοχὴ της, καθὼς ἀποκαλύπτει τὴν ὀργανικὴ σύνδεση τῆς μυστηριακῆς καὶ ἀσκητικῆς ζωῆς. Αὐτὸς ὁ συνθετικὸς χαρακτήρας δὲν εἶναι ἀπλῶς ἓνα ξεχωριστὸ στοιχεῖο τῆς Παλαμικῆς θεολογίας, ἀντιθέτως ἀποτελεῖ ζωτικὴ ἀρχὴ τοῦ ἡσυχαστικοῦ θεολογικοῦ ἤθους, ποὺ συνιστᾷ τὴν ὀργανικὴ σχέση μεταξὺ Μυστηρίου καὶ ἄσκησης. Αὐτὴ ἡ ἀρχὴ εἶναι σταθερὴ ἐκκλησιολογικὴ προϋπόθεση καὶ κριτήριον γιὰ τὴν ἀύθεντικότητά της ζωῆς ἐν Χριστῷ¹⁰.

9. Βλ. Σ. ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ, *Κοινωνία Θεώσεως. Ἡ σύνθεση Χριστολογίας καὶ Πνευματολογίας στὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ*, Ἀθήνα: “Δόμος” 2001, σ. 442.

10. Βλ. Α. Радовић, «Литургия и подвижничество» στὸ Църква, Православие, Евхаристия (Кратка антология на съвременното сръбско богословие), ч. I, София: БОУА 1999, σ. 169-192.

Στήν προοπτική αὐτῆς τῆς μυστηριακῆς καὶ ἀσκητικῆς συνεργίας, τὰ Μυστήρια καὶ ἡ ἄσκηση, ἡ θεοποιῶσα χάρις καὶ ἡ ὑπαρξιακή-ἠθικὴ προσπάθεια γιὰ τὴν προσωπικὴ ἀπόκτησή της ἀπὸ τοὺς πιστοὺς εἶναι δύο πλευρὲς τῆς ἐνότητος τῆς ὄντολογίας τοῦ γεγονότος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ. Αὐτὴ ἡ ζωὴ βιώνεται χαρισματικῶς στὸ ἐκκλησιαστικὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Γι' αὐτό, ἀκριβῶς, ὁ Παλαμᾶς ὑποστηρίζει τὴ θεολογία τῆς ἄσκησης στὴ συνάφεια τῆς μυστηριακῆς θεολογίας τῆς Ἐκκλησίας, ἀκολουθώντας ἐδῶ τὴν ἀρχὴ ὅτι ὅλες οἱ ἀκολουθίες ἀνάγονται στὴ Θεία Λειτουργία. Ὁ Παλαμᾶς βρῖσκει στὰ ἰδιαίτερα στάδια τῆς πνευματικῆς ζωῆς (κάθαρση, φωτισμός, θέωση) χαρισματικὸν καρπὸν τῆς ἴδιας μυστηριακῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, ἡ ὁποία χαρίζεται στὸν ἄνθρωπο κατὰ τρόπο μυστηριακὸ μέσα στὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ πραγματώνεται ἐλεύθερα στὴ ζωὴ κάθε πιστοῦ. Στὴν προοπτικὴ αὐτῆς τῆς μυστηριακῆς καὶ ἀσκητικῆς συνεργίας, ὁ Παλαμᾶς ἐπικυρώνει ἀφ' ἐνὸς τὰ ἐκκλησιολογικὰ κριτήρια τῆς ἡσυχαστικῆς καὶ ἀσκητικῆς ἐμπειρίας, ἀφ' ἑτέρου τὸ βαθὺ σωτηριολογικὸ νόημα τῆς διδασκαλίας τοῦ ἀκτίστου χαρακτῆρα τῆς χάριτος. Αὐτὸ τὸ γεγονὸς δὲν ἐπιτρέπει αὐτονόμησιν καὶ «μηχανοποίηση» τῆς ἄσκησης καὶ τῆς θέωσης.

Ἡ ἀρχὴ τῆς Παλαμικῆς θεολογίας τῆς ἄσκησης δέχθηκε ἰσχυρὴ πολεμικὴ ἀπὸ τοὺς Ἀντιπαλαμιστές, στὴν ὁποία, ὅμως, πολεμικὴ ἢ ἡσυχαστικὴ θεολογία ἀντέταξε τὸ βαθὺ ὑπαρξιακὸ νόημα τῆς θέωσης ὡς βασικῆς ἀλήθειας τῆς Ὁρθόδοξης χριστολογίας, σωτηριολογίας καὶ ἐκκλησιολογίας. Ἀπορρίπτοντας τὴ διδασκαλία γιὰ τὴν ἄκτιστη χάρις τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἐμπειρία τῆς χαρισματικῆς θέωσης, ὁ Καλαβρὸς μοναχὸς Βαρολάμ περιορίζει τὴν πνευματικότητα ὡς ἠθικὴ μίμηση (imitatio) τοῦ Χριστοῦ ἢ ὡς ἐνάρετο ἦθος (habitus), τὸ ὁποῖο ἀποκτᾶται μέσῳ τῆς ἄσκησης τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς βοήθειας τοῦ Θεοῦ ὡς δωρεὰ κάποιας κτιστῆς χάριτος¹¹. Αὐτὴ ἡ θεολογικὴ θέση βρῆκε ἔκφραση στὸν «Ἁγιορειτικὸ Τόμο»:

«Ὅστις μόνῃ τῇ μιμήσει τε καὶ σχέσει, χωρὶς τῆς θεοποιῶν χάριτος τοῦ πνεύματος, τὴν πρὸς τὸν θεὸν τελείαν ἔνωσιν ἀποφαίνεται τελεῖσθαι κατὰ τοὺς ὁμοίηθεις τὲ καὶ ἀγαπωμένους ὑπ' ἀλλήλων, καὶ τὴν θεοποιὸν χάριν τοῦ θεοῦ ἔξιν τῆς λογικῆς φύσεως διὰ μόνῃς μιμήσεως προσγινομένην, ἀλλ' οὐκ ἔλλαμψιν ὑπερφυᾶ καὶ ἀπόρητον καὶ θεϊαν ἐνέργειαν, ὄρωμένην ἀοράτως τοῖς

11. Βλ. Ατ. Јевтић, «Литургија и духовност» στὸ Ατ. Јевтић, Духовност православља, Београд, 1990, σ. 104.

ἠξιωμένοις καὶ νοουμένην ἀπερινοήτως, οὗτος ἴστω τῆ τῶν μασσαλιανῶν, ὡς οὐκ οἶδεν, ἀπάτη περιπεσῶν»¹².

Θεωρώντας τις θέσεις τῶν Βαρλααμιστῶν ὡς μεσσαλιανικές, ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔχει ὑπ' ὄψιν του τὴν ἀποσύνδεση τῆς ἄσκησης καὶ τῆς θέωσης ἀπὸ τῆ μυστηριακῆ ζωῆ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆ βαθιὰ ἀποξένωση τῆς ἀνθρωπολογίας ἀπὸ τὴν Ἐκκλησιολογία. Γι' αὐτὸν τὸ λόγο, αὐτὴ ἡ ἔκφραση, καὶ ἰδιαίτερα ὁ χαρακτηρισμὸς «μεσσαλιανική», ἀποτελεῖ τὸ ἐρμηνευτικὸ κλειδί γιὰ τὴν κατανόηση τῆς Παλαμικῆς σκέψης περὶ τῆς μυστηριακῆς-ἀσκητικῆς συνεργίας τῆς χάρης, ἡ ὁποία συνιστᾶ αὐθεντικὸ ἐκκλησιαστικὸ ἦθος, ἐνῶ ταυτοχρόνως εἶναι ἡ ἀπάντηση κατὰ τῶν μορφῶν τοῦ κρυπτομεσσαλιανισμοῦ τῆς νεωτερικότητος καὶ μετανεωτερικότητος. Οἱ νεωτερικὲς μορφὲς αὐτῆς τῆς νοοτροπίας συχνὰ ἀπομακρύνουν τὴν ἄσκηση καὶ τὴ θέωση ἀπὸ τὸ γνήσιο εὐχαριστιακὸ ἦθος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν καθιστοῦν μηχανική.

Ὁ βασικὸς σκοπὸς τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, στὴν πολεμικὴ του κατὰ τοῦ Καλαβροῦ μοναχοῦ, εἶναι νὰ ἐπικυρώσει θεολογικῶς τὴ μέθεξη ἢ τὴν κοινωνία μὲ τὴν ἄκτιστη θεία χάρη, ὡς προϋπόθεση καὶ πλαίσιο τῆς ἁγιοπνευματικῆς πολιτείας. Αὐτὸ τὸ γεγονὸς τοῦ ἐπιτρέπει νὰ θέτει ἐπίκαιρες ἐρωτήσεις γιὰ τὴ θεογνωσία, τὶς ἀρετὲς καὶ τὴ θέωση ἐντὸς βιβλικῆς καὶ πατερικῆς συνάφειας. Μὲ τὰ λόγια τοῦ Σταύρου Γιαγκάζογλου, «ἔτσι ἐπιστρέφεται ἡ ἐνιαία καὶ συνθετικὴ ἄποψη γιὰ τὴ σχέση μεταξὺ Μυστηρίων καὶ ἄσκησης»¹³.

Στὴ διαμάχη μὲ τὸν Βαρλαάμ, ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὑπερασπίζεται τὴν ἐμπειρία τῆς ὀργανικῆς σύνδεσης καὶ περιχώρησης τοῦ μυστηριακοῦ καὶ τοῦ ἀσκητικοῦ στοιχείου στὴν ἐν Χριστῷ ζωὴ, ἐπειδὴ, κατὰ τὴ γνώμη του, ὁ κύριος σκοπὸς τῆς πνευματικῆς ζωῆς εἶναι ἡ ἀπόκτηση, διατήρηση καὶ μέθεξη στὶς ἄκτιστες ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ, τὶς ὁποῖες οἱ πιστοὶ λαμβάνουν κατὰ τρόπο μυστηριακὸ μέσα στὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ μὲ ὑπαρξιακὴ προσπάθεια (θὰ ἔλεγα «κόπο») τῆς ἄσκησης νὰ τὶς «πραγματώσουν» αὐτεξουσίως στὴ διάσταση τῆς προσωπικῆς τους ὑπαρξης.

Ἡ ἀρχὴ τῆς ὀργανικῆς σύνδεσης τῆς μυστηριακῆς καὶ ἀσκητικῆς πολιτείας ἐπικυρώνεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ προσωπικὴ ἐμπειρία τοῦ ἡσυχαστῆ ποτὲ δὲν νοεῖται ὡς αὐτόνομη, ἀλλὰ ἀποκαλύπτει τὸ πλήρωμά της στὸ λειτουργικὸ ἦθος τῆς Ἐκκλησίας. Πάντοτε ἔχει σκοπὸ νὰ ὀλοκληρώσει τὸν ἄνθρωπο στὸ χαρι-

12. Ἁγιορείτικος τόμος, β' (ἔκδ. Π. Χρήστου, τ. Β', σ. 570).

13. Σ. ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ, *Κοινωνία θεώσεως*, σ. 437.

σματικό πλήρωμα τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. Αὐτὸ τὸ πλήρωμα ἀναδεικνύεται ιδιαίτερα στὴν εὐχαριστιακὴ κοινότητα τῆς Ἐκκλησίας καὶ καθιστᾷ τὴν ἄσκηση ἐκκλησιολογικὴ πραγματικότητα.

Στὴ προοπτικὴ τῆς μυστηριακῆς-ἀσκητικῆς συνεργίας, ἡ θεολογία τῆς ἄσκησης καὶ τῆς θέωσης δὲν μποροῦν νὰ νοεῖται ἐκτὸς τῆς ὀργανικῆς τῆς σχέσης μὲ τὴ μυστηριακὴ ὄντολογία τῆς Ἐκκλησίας. Μάλιστα, σὲ αὐτὴν τὴ σύνδεση περιλαμβάνεται τὸ ἐκκλησιολογικὸ κριτήριο τῆς συνεργίας μεταξὺ χάριτος καὶ ἐλευθερίας, πὺν ἔχει ζωτικὴ σημασία γιὰ τὴν ἡσυχαστικὴ ἀσκητικὴ θεολογία¹⁴.

Κατὰ τὸν ἅγιο Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ, ἡ μυστηριακὴ ὄντολογία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ χῶρος ὅπου πραγματοποιεῖται ἡ «ἐνσάρκωση» τῆς θεανθρώπινης οἰκονομίας τοῦ Χριστοῦ μέσα στὴ ζωὴ τῶν πιστῶν, οἱ ὁποῖοι εἶναι μέλη καὶ σύσσωμοι τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματός του. Ἡ δωρεὰ τῆς θείας χάριτος στὰ Μυστήρια δὲν εἶναι «μηχανικὴ» διαδικασία, οὔτε ἀποτελεῖ «ἀνάγκη», ἀλλὰ ἀπαιτεῖ τὴν προσωπικὴ ὑπαρξιακὴ-ἠθικὴ (δηλαδὴ ἀσκητικὴ) προσπάθεια γιὰ «πραγμάτωση» τοῦ χαρισματικοῦ δώρου στὸν χῶρο τῆς προσωπικῆς ὑπαρξης. Μάλιστα, αὐτὸ προσθέτει ἐκκλησιολογικὸ νόημα στὴν ἄσκηση.

Σὲ αὐτὴ τὴ μυστηριακὴ-ἀσκητικὴ συνεργία, ἡ ἄσκηση πάντοτε εἶναι ἐκκλησιαστικὸ γεγονός, πὺν εἶναι καρπὸς τῆς περιχώρησης καὶ συνεργίας τῆς ἄκτιστης χάριτος μὲ τὴν ἀνθρώπινη ἐλευθερία¹⁵. Ἐφ' ὅσον, ὁμως, αὐτὴ ἡ χάρις προσφέρεται στὸν ἄνθρωπο πάντα μυστηριακὰ μέσα στὸ ἐκκλησιαστικὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ὅλοι οἱ χαρισματικοὶ καρποὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς εἶναι κατ' ἐξοχὴν χριστολογικὲς καὶ ἐκκλησιολογικὲς ἐκδηλώσεις, οἱ ὁποῖες δίδουν σὲ ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀσκητικῆς πρακτικῆς ἕναν ἐκκλησιολογικὸ χαρακτήρα. Σὲ αὐτὴν τὴν προοπτικὴ, ἡ ἄσκηση, συμπεριλαμβανομένης τῆς τήρησης τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἄσκησης τῶν ἀρετῶν, δὲν εἶναι αὐτοσκοπὸς καὶ δὲν μπορεῖ νὰ νοεῖται «αὐτόνομα» ἢ «ἔξω» ἀπὸ τὴ μυστηριακὴ ζωὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὁ χῶρος τῆς ὄντολογικῆς περιχώρησης καὶ συνεργίας μὲ τὴν ἄκτιστη χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἡ ὁποία πραγματοποιεῖ τὴν ἀληθινὴ θέωση.

Ἔτσι, ἡ Παλαμικὴ θεολογία ἀποκαλύπτει πὺς ἡ μυστηριακὴ ὄντολογία ἀποτελεῖ ἐκκλησιολογικὸ κριτήριο γιὰ τὴ σωστὴ κατανόηση τῆς ἀρχῆς τῆς συ-

14. Ἀναλυτικὰ στό: Δ. ΤΣΕΛΕΠΙΔΗ, *Χάρις καὶ ἐλευτερία κατὰ τὴν πατερικὴ παράδοση τοῦ ΙΔ' αἰῶνα*. ΦΘΒ 9, Θεσσαλονίκη 1998.

15. Βλ. Δ. ΤΣΕΛΕΠΙΔΗ, *Ὁρθόδοξη θεολογία καὶ ζωὴ (Μελέτες Συστηματικῆς Θεολογίας)*. Θεσσαλονίκη, σσ. 69-105.

νεργίας μεταξύ τῆς θείας χάριτος καὶ τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας ὡς αὐθεντικὴ ἔκφραση τῆς ἀσύμμετρης Χριστολογίας¹⁶. Δηλαδή, ἡ μυστηριακὴ χάρις προσφέρεται ὡς δωρεὰ καὶ ὁ ἄνθρωπος αὐτεξουσίως καὶ ἐνεργῶς ἀποδέχεται νὰ συμμετάσχει σὲ αὐτό. Ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας πάντα εἶναι ὑπαρξιακὴ-ἠθικὴ προσπάθεια καὶ ἄσκηση, μὲ σκοπὸ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἀνθρώπου στὸν νέο τρόπο ὑπαρξης τοῦ Χριστοῦ. Αὐτὸς ὁ τρόπος ζωῆς πάντοτε εἶναι χαρισματικὸς καρπὸς τῆς ὄντολογικῆς περιχώρησης καὶ συνεργίας μὲ τὴν ἄκτιστη θεία χάρις στὴν ἀναστάσιμη κοινωνία καὶ ζωὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ.

Ἐντὸς αὐτῆς τῆς προοπτικῆς, ὅλα τὰ στάδια τῆς πνευματικῆς προκοπῆς – κάθαρση, φωτισμὸς καὶ θέωση εἶναι ἔκφραση ὀλόκληρου τοῦ ὄντολογικοῦ γεγονότος τοῦ «φυτεύματος» καὶ συμμετοχῆ στὴ μυστηριακὴ ζωὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Τὰ ἀνωτέρω ἀποτελοῦν δυναμικὴ διαδικασία χαρισματικῆς ἄσκησης μέσῳ τῆς τήρησης τῶν θεόδοτων ἐντολῶν, καθὼς καὶ τῆς ἀπόκτησης τῶν θεομίμητων ἀρετῶν μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὰ στοιχεῖα τῆς ἄσκησης δὲν ἀποτελοῦν «αὐτόνομα» κατορθώματα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τρόπους χαρισματικῆς προόδου στὸν μυστηριακὰ δωρηθέντα ἐκκλησιαστικὸ τρόπο ὑπαρξης. Αὐτὰ εἶναι ἐμπειρικὴ ἐπικύρωση τῆς ἀρχῆς τῆς μυστηριακῆς-ἀσκητικῆς συνεργίας τῆς ἄσκησης καὶ χάριτος μέσα στὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. Ἐφ' ὅσον, ὅμως, γιὰ τὸν ἅγιο Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ, ἡ ὄντολογικὴ περιχώρηση καὶ συνεργία μὲ τὴ χάρις ἔχει μυστηριακὸ χαρακτῆρα καὶ πάντα νοεῖται ἐκκλησιολογικά, ἢ ἠθικὴ-ὑπαρξιακὴ προσπάθεια καὶ ἄσκηση τῆς μίμησης τοῦ Χριστοῦ γιὰ ἀπόκτηση τῶν θεοανθρωπίνων του ἀρετῶν εἶναι ὁ τρόπος πλήρους ἀποδοχῆς τοῦ Χριστοῦ στὸ χῶρο τῆς προσωπικῆς ὑπαρξης. Αὐτὸ ἰσοδυναμεῖ μὲ μία βαθύτατη ὀλοκλήρωση στὴ ζωὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ὡς κοινωνίας θέωσης.

Σὲ αὐτὴν τὴν ἐκκλησιολογικὴ προοπτικὴ, ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἐπικυρώνει τὴ σωτηριολογικὴ σημασία τῆς διδασκαλίας γιὰ τὶς ἄκτιστες ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ καὶ ὑποδεικνύει ὡς μοναδικὴ ὄντολογικὴ προϋπόθεση τῆς ἄσκησης τὴ συνεργία τῆς ἀνθρώπινης βούλησης μὲ τὴν ἄκτιστη χάρις, δωρουμένη ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα στὰ Μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας. Γι' αὐτὸν τὸ λόγο, σύμφωνα μὲ τὸν μεγάλο αὐτὸν Ἠσυχαστὴ, ἢ Θεία Εὐχαριστία, ὡς πλήρης κοινωνία μὲ τὸν Χριστό, δὲν τρέφει μόνον τοὺς πιστοὺς, ἀλλὰ ταυτόχρονα τοὺς προσκαλεῖ νὰ γίνουν

16. Βλ. Δ. ΤΣΕΛΕΠΤΙΑΗ, *Χάρις καὶ ἐλευθερία*, σσ. 124-140; Σ. Γιαγκάζογλου, *Κοινωνία θεώσεως*, σ. 447.

μέτοχοι τῶν θεανθρωπίνων του ἀρετῶν, δείχνοντάς τους τὸν δρόμο τῆς ἀγάπης, τῆς ταπεινοφροσύνης καὶ τῆς ὑπακοῆς, τὸ δρόμο τῆς νέκρωσης τῶν παθῶν καὶ τῆς ζωῆς κατὰ Θεόν. Αὐτό, ὅμως, σημαίνει ὅτι τὸ μυστήριο τῆς χριστιανικῆς ζωῆς εἶναι ταυτόχρονα ἐνότητα τῆς συμμετοχῆς στὰ Μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἠθικῆς ζωῆς, στὸ πλαίσιο τῆς μυστηριακῆς-ἠθικῆς συνεργίας.

Ἐφ' ὅσον ἡ ἄσκησις καὶ ἡ θέωσις δὲν νοοῦνται ἔξω ἀπὸ τὴν συνεργία μὲ τὴν ἄκτιστη θεία χάρις, ἡ ὄντολογικὴ δυνατότητα τῆς ἀσκητικῆς ζωῆς μέσω τῆς τήρησης τῶν ἐντολῶν καὶ ἡ ἄσκησις τῶν ἀρετῶν πραγματοποιεῖται ἀπὸ τὴν ἄκτιστη χάρις στὸ πλαίσιο τῆς μυστηριακῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ μπορεῖ νὰ δώσει τὸν χαρισματικὸ καρπὸ τῆς μὲ τὴν συνεργία τῆς ἀσκητικῆς πρακτικῆς.

Στὴν προοπτικὴ τῆς ὀργανικῆς σύνδεσης μεταξὺ μυστηριακῆς καὶ ἀσκητικῆς ζωῆς, ὁ ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς ἀποκαλύπτει τὸ βαθὺ θεολογικὸ νόημα τῆς ἄσκησις στὴ συνάφεια τῆς Χριστολογίας καὶ τῆς Ἐκκλησιολογίας, καὶ διακρίνει τὴ σωτηριολογικὴ του βάση στὴν ἐμπειρία τῆς μυστηριακῆς μέθεξης τῶν ἄκτιστων ἐνεργειῶν τῆς χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὁ ἴδιος ἀρνεῖται κατηγορηματικὰ τὸν «ἐγκλεισμό» τῆς χάρις καὶ τῆς θέωσης, στὸ πλαίσιο μᾶς αὐτονομημένης ἀνθρωποκεντρικῆς ἠθικῆς καὶ μεταφέρει τὸ ὄντολογικὸ περιεχόμενον τῆς ἄσκησις στὴν προσωπικὴ ὑπαρξιακὴ-ἠθικὴ προσπάθεια (καὶ πόνο). Αὐτὴ ἡ προσπάθεια ἀποτελεῖ τὸν ἀγῶνα γιὰ ἀγαθὴ μεταμόρφωση τῆς ἀνθρώπινης φύσης κατὰ τὸ μέτρο τῆς τελείωσης τοῦ Χριστοῦ. Αὐτὴ ἡ μεταμόρφωση εἶναι καρπὸς τῆς ὄντολογικῆς περιχώρησης καὶ συνεργίας μεταξὺ τῆς ἀνθρώπινης βούλησις καὶ τῆς ἄκτιστης θείας χάρις.

Κατὰ τὸν ἅγιο Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ, οἱ ὑπαρξιακὲς προσπάθειες τῆς ἄσκησις βρίσκουν τὴν αὐθεντικὴ ἔκφρασή τους στὴν τήρηση τῶν θείων ἐντολῶν καὶ τὴν ἀπόκτηση τῶν θεοφιλῶν ἀρετῶν. Ὁ τελικὸς σκοπός, ὅμως, εἶναι ἡ ἀπόκτηση τῆς τέλει ἀγάπης, δηλαδή ὁ ἀγαπητικὸς τρόπος ζωῆς, γιατί ἡ ἀγάπη εἶναι τελείωση, ὁμοίωση καὶ ἔνωση μὲ τὸ Θεό. Οἱ ἀρετὲς καθ' ἑαυτὲς δὲν ὀδηγοῦν στὴ θέωση, ἀλλὰ εἶναι μόνο τρόποι καὶ δρόμοι γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῆς θέωσης, ὡς χαρισματικοῦ καρποῦ τῆς ὄντολογικῆς περιχώρησης καὶ συνεργίας μὲ τὴν ἄκτιστη χάρις. Αὐτό, μάλιστα, δίδει ἀφορμὴ στὸν μεγάλο αὐτὸν θεολόγο νὰ ἀρνηθεῖ κάθε ἀρετολογία ἢ ἠθικὴ, πού «φυλακίζει» τὸν ἄνθρωπο στὸ πλαίσιο τῆς κτιστῆς ὑπαρξίης καὶ δὲν τὸν ὀδηγεῖ στὴν ἐσχατολογικὴ πραγματικότητα τῆς θέωσης. Συγκεκριμέν, ὁ Παλαμᾶς ἀναφέρει:

« Ὑπὲρ φύσιν τοίνυν καὶ ἀρετὴν καὶ γινῶσιν ἢ τῆς θεώσεως χάρις καὶ ἀπείρως τὰ τοιαῦθ' ἅπαντα κατὰ τὸν ἅγιον Μάξιμον ταύτης ἀποδεῖ· ἀρετὴ μὲν γὰρ πᾶσα καὶ ἡ ἐφ' ἡμῖν τοῦ Θεοῦ μίμησις πρὸς τὴν θείαν ἔνωση ἐπιτήδειον ποι-

εἶται τὸ κεκτημένον, ἢ δὲ χάρις αὐτὴν τελεσιουργεῖ τὴν ἀπόρητον ἔνωσιν· δι' αὐτῆς γὰρ ὅλος μὲν ὅλοις τοῖς ἀξίοις ὁ θεὸς περιχωρεῖ, ὅλῳ δὲ ὅλοι περιχωροῦσι ὀλικῶς οἱ ἅγιοι τῷ θεῷ, ὅλον ἀντιλαμβάνοντες ἑαυτῶν τὸν θεὸν καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀναβάσεως οἷον ἔπαθλον αὐτὸν μόνον κησάμενοι τὸν θεόν, “ψυχῆς πρὸς σῶμα περιφύντα τρόπον, ὡς οἰκείους μέλεσι”, καὶ ἐν αὐτῷ εἶναι καταξιώσαντα διὰ τῆς ἐνυποστάτου κατὰ δωρεὰν καὶ χάριν τοῦ ἁγίου πνεύματος υἰοθεσίας»¹⁷.

Ἀπὸ τὸ ἀνωτέρω χωρίο προκύπτει ὅτι γιὰ τὸν ἅγιο Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ, οἱ ἀρετὲς δὲν εἶναι φυσικὰ «κατορθώματα» ἢ «ἥθος» (habitus) κατὰ τὴ διάκριση τῆς ἠθικῆς ἐξέλιξης τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ «τρόποι» τῆς ἐνσάρκωσης ἢ τῆς υἰοθέτησης τῶν χαρισματικῶν ἐκδηλώσεων τῶν ἀκτίστων θείων ἐνεργειῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καὶ στὴ συνάφεια αὐτῆς τῆς διαλογικῆς ἠθικῆς τῆς μέθεξης, αὐτὲς κατέχουν «πνευματικὸ» χαρακτήρα, ὁ ὁποῖος συνδέεται μὲ τὸ ἀμετάβατό τους. Τὸ ἀμετάβατο αὐτὸ ἀναφέρεται στὴν προοπτικὴ τῆς δίχως τέλους πνευματικῆς ἀνάπτυξης, στὴ χαρισματικὴ θέωση ἐν Χριστῷ, ἐφ' ὅσον οἱ ἀληθινὲς ἀρετὲς ἔχουν ὡς ζωοποιὸ πηγὴ τὴν ἄκτιστη χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἔχουν τὴ «μεταφυσικὴ» τους ρίζα στὶς ἄκτιστες θεῖες ἐνέργειες. Αὐτὲς, μάλιστα, εἶναι πραγματωθεῖσες ἐκφράσεις αὐτῶν τῶν ἐνεργειῶν στοῦ κτίσμα καὶ στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὲς πάντοτε εἶναι χαρισματικὰ δῶρα ἢ χαρίσματα, καρποὶ τοῦ Πνεύματος (Γαλ. 5, 22-23), ποὺ ἀπαιτοῦν τὴ συνεργίαν τῆς ἄσκησης τοῦ πιστοῦ. Σὲ αὐτὴν τὴ χαρισματικὴ προοπτικὴ, ἢ πρακτικὴ φιλοσοφία ἔχει ὡς ὑπαρξιακὴ προϋπόθεση τὴ συνεργίαν μεταξὺ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς θείας χάριτος, καὶ μάλιστα σὲ μία μυστηριακὴ καὶ ἐκκλησιολογικὴ συνάφεια, καὶ γι' αὐτὸ ἡ αὐθεντικὴ ἀρετὴ πάντοτε εἶναι καρπὸς τῆς προσωπικῆς ἐν γνώσει ὑπακοῆς τοῦ ἀνθρώπου στοῦ θέλημα τοῦ Θεοῦ, στοῦ πλαίσιο τῆς αὐτεξούσιας καὶ ὑπεύθυνης «ἀποδοχῆς» τῆς χάριτος ὡς μοναδικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ χαρίσματος. Ἔτσι, γιὰ τὸν Παλαμᾶ, ὁ δρόμος τῆς πνευματικῆς ἐξέλιξης καὶ τὰ στάδια τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἐκδηλώνονται ὡς ποικίλες χαρισματικὲς καταστάσεις στὴ ζωὴ τοῦ Χριστοῦ καὶ ὡς κλίμακα υἰοθέτησης τῶν χαρισματικῶν δωρεῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Αὐτὸς ὁ δρόμος, μάλιστα, συνιστᾷ τὸ χαρισματικὸ πλήρωμα τῆς ζωῆς στοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ κάνει δυνατὸ τὸ φωτισμὸ καὶ τὴ θέωση ταυτόχρονα, ὡς χριστολογικὸ καὶ ἐκκλησιολογικὸ γεγονός.

17. ΑΓΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ὑπερ ἡσυχάζοντων 3, 1, 27 (ἔκδ. Π. Χρήστου, τ. Α', σ. 639).

Στή συνάφεια τῆς μυστηριακῆς-ἀσκητικῆς συνεργίας, ἡ ἄσκηση τῆς πνευματικῆς ἐξέλιξης ἀνακεφαλαιώνει τὶς ὑπαρξιακὲς προσπάθειες τοῦ ἀνθρώπου νὰ πραγματοποιήσῃ τὶς προσωπικὲς καὶ κοινωνικὲς δυνατότητες τῆς ζωῆς καθ' ὁμοίωσιν καὶ πραγματικὰ ἀποτελεῖ ἓνα ἐσχατολογικὸ ἄνοιγμα τοῦ ἀνθρώπου γιὰ διαλογικὴ κοινωνία μὲ τὸ Θεὸ ἐν Χριστῷ.

Στὸ βάθος τοῦ νοήματός της ἡ ἀσκητικὴ πρακτικὴ εἶναι ὑπαρξιακὴ ὁδὸς καὶ μυσταγωγία τοῦ ἀνθρώπου στὸ πλήρωμα τῆς χαρισματικῆς ζωῆς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ καὶ σὲ αὐτὴ τὴν προοπτικὴ ὅλες οἱ ἐκφράσεις καὶ καταστάσεις τῆς πνευματικῆς ζωῆς εἶναι χαρισματικὸς καρπὸς τῆς μυστηριακῆς χάριτος τῆς υἰοθεσίας καὶ θέωσης ἐν Χριστῷ. Αὐτὴ εἶναι χάρις, πὺν ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾶ ὡς μοναδικὸ ἐκκλησιαστικὸ χάρισμα καὶ γι' αὐτὸ κάθε προσωπικὴ του ὑπαρξιακὴ προσπάθεια νὰ «πραγματοποιήσῃ», νὰ «ἐνεργοποιήσῃ» αὐτὸ τὸ χάρισμα στὴ ζωὴ του ἔχει πάντα χαρακτηριστὰ θεολογικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἄσκησης.

Ἐὰν ἡ ἄσκηση εἶναι προσωπικὴ-ἠθικὴ προσπάθεια γιὰ ἐνσάρκωση ἢ υἰοθέτηση τῶν χαρισματικῶν ἐκδηλώσεων τῶν θείων ἀκρίστων ἐνεργειῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, οἱ ὁποῖες στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι πάντα χριστολογικὲς ἐκδηλώσεις, τότε ἡ ἄσκηση ἔχει ἐκκλησιολογικὰ ὅρια τὴν ἀγάπη καὶ τὴν εὐθύνη πρὸς τὰ χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὡς ἐκφράσεις τοῦ Χριστοῦ στὴ ζωὴ τῶν πιστῶν. Ἡ ἄσκηση ὁλοκληρώνει τὶς ὑπαρξιακὲς προσπάθειες γιὰ ἐλεύθερη, προσωπικὴ καὶ ὑπεύθυνη ἀποδοχὴ καὶ ἐνεργοποίηση τοῦ μοναδικοῦ προσωπικοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ χαρίσματος στὴν προσωπικὴ ζωὴ. Ἐφ' ὅσον ἡ ἄσκηση ἐπικυρώνει τὴ χαρισματικὴ διάσταση τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, τὸ βασικὸ της χαρακτηριστικὸ εἶναι ὁ ὑπαρξιακὸς ἀγῶνας μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος γιὰ τὴ μὴ ἐγωιστικὴ ἀποδοχὴ τῆς ἀλήθειας τοῦ «εἶναι» στὸν Χριστό, στὸ γεγονός τῆς διαλογικῆς κοινωνίας στὸ ἐκκλησιαστικὸ εὐχαριστιακὸ σῶμα Του. Αὐτὴ εἶναι κοινωνία, ἡ ὁποία ἐκφράζει πληρέστατα τὴν ἀλήθεια γιὰ τὸ πρόσωπο ὡς κοινωνικὸ καὶ ἀγαπητικὸ γεγονός, στὸ πλαίσιο τῆς ἐμπειρίας τῆς εὐχαριστιακῆς ἀγάπης καὶ ἀφιέρωσης στὸν Χριστὸ καὶ στὸν πλησίον.